

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Kahraman, H. (2021). Bir Yûnus Emre Muakkibi: Azîz Mahmûd Hüdâyî. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 184-195. doi: 10.38122/ased.52.5

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 07/10/2021

Kabul edildi (Accepted): 29/12/2021

Bir Yûnus Emre Muakkibi: Azîz Mahmûd Hüdâyî

Muhittin Turan¹

Öz: Anadolu tasavvuf kurumunun ilk temsilcilerinden olan Yûnus Emre (1240? - 1321?)’nin or-taya koyduğu Risâletü’n-Nushiyye ve Dîvân’ında Anadolu irfanının izleri bariz bir şekilde görü-lür. O, zamanın ve daha sonra da geçerliliğini kaybetmeyen halkın manevi ihtiyaçlarını temiz bir Türkçe ile gidermeye ve “insan”ı sufi gözüyle görmeye, anlamaya çalışmıştır. Yûnus, bu varlığın iç dünyasında potansiyel olarak mevcut olan ve “kuş dili” de denen “aşk” kavramını aramış ve bu arayış, Yûnus’tan sonra da birçok meşrep, tarikat ve meslek erbabı için kılavuz olmuştur. XVI. yüzyıl tekke-tasavvuf edebiyatının temsilcilerinden biri olan Azîz Mahmûd Hüdâyî de bu kişilerden biridir. Ekseriyetle ilahi nazım türü ile kaleme aldığı şiirleri Yûnus Emre tarzındadır. Hem aruz hem de hece vezniyle ortaya koyduğu, akıcı, sade ve samimi bir eda hissettiren şiirle-rini bir tebliğ yöntemi olarak kullanmış ve bu şiirler halktan padişaha kadar geniş bir yelpazede okuyucu kitlesi bulmuştur. Bazı şiirleri de bestelenmiştir. Tekke-tasavvuf edebiyatı kapsamında değerlendirebileceğimiz Azîz Mahmûd Hüdâyî’nin şiirleri samimi ve halkın kolayca anlayabile-ceği basit mısralarla halkı tasavvuf yoluna davet etmiştir. Şiirlerinde Yûnus Emre tarzındaki, bazen de nazireyi andıran ilahileri hemen dikkat çeker. Bu yazıda Yûnus Emre’nin Azîz Mahmûd Hüdâyî’ye üslup ve muhteva bakımından tesiri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu sa-yede Orta Asya’daki Ahmed Yesevî’nin hikmetleriyle bir ırmak misali akan ve Anadolu’daki ilk ve en kuvvetli temsilcisi olan Yûnus Emre ile devam eden sufiyane şiir, 16. yüzyıldaki temsilci-sinin dilinden anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yûnus Emre, Azîz Mahmûd Hüdâyî, tasavvuf.

An Yunus Emre Follower: Aziz Mahmud Hüdayi

Abstract: Yûnus Emre (1240? - 1321?), One of the first representatives of the Anatolian Sufism institution, can clearly see the traces of Anatolian wisdom in his Risâletü’n-Nushiyye and Divan. He tried to meet the moral needs of the people, which did not lose its validity at that time and later, in the cleanest Turkish. He made sense of the being called "human" in the climate of Sufism. Yûnus sought the concept of "love", also known as "bird language", which is potentially present in the inner world of this being. This search has enabled him to become a guide for many dispositions, sects and professionals after Yunus. Azîz Mahmud Hüdâyî, one of the most distinguished figures of 16th century tekke-mysticism literature, is one of these people. His poems, which he mostly wrote with the divine verse genre, are in the style of Yûnus Emre. He used his poems, which he put forward with both prosody and syllabic meter, which make them feel fluent, simple and sincere, as a method of communication, and these poems found a wide range of readers from the public to the sultan. Some of his poems were also composed. Azîz Mahmud Hüdâyî’s poems, which we can evaluate within the scope of Tekke-Sufism Literature, invited the people to the path of Sufism with sincere and simple verses that can be easily understood by the public. In his poems, the hymns in the style of Yûnus Emre, sometimes reminiscent of the nazire, immediately draw attention. In this article, we will try to reveal the influence of Yûnus Emre on Azîz Mahmud Hüdâyî in terms of style and content. In this way, the 16th century representative of Sufiyane poetry, which flows like a river with the wisdom of Ahmed Yesevi in Central Asia and continues with Yunus Emre, who is the first and most powerful representative in Anatolia

Summary

Yunus Emre (1240?-1321?) is one of the first representatives of the Sufism in Anatolia. There are clearly traces of Anatolian lore in books Risâletü’n-Nushiyye and Dîvân written by him. He tried to express the spiritual needs of his age and the society in which he lived with a clear Turkish, to see people from a Sufi point of view. Yunus tried to find “love” in beings, which is also called “bird language”. What he has done has guided to people after him. Azîz Mahmûd Hüdâyî, one of the representatives of the 16th century Sufi literature, is one of the people he guided. Especially, his poems written in ilâhi form are in Yunus’s style. He has written fluent,

¹Doç. Dr., muhit_33@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1499-7916

simple, sincere poems with both aruz and syllabic meter and these poems of his have been read by all people from the commons to the sultan. Some of his poems have been composed. Azîz Mahmûd Hüdâyî 's poems, which we can evaluate within the scope of Sufi literature, are written in a language that is easily understood by the public and aims to teach Sufism to the public. Some of his ilâhi's are quite similar to Yunus's. In this study, it is aimed to reveal that Yunus Emre influenced Azîz Mahmûd Hüdâyî 's poetry style. The Sufi poetry represented by Ahmed Yesevî in Central Asia and by Yunus Emre in Anatolia, continued with Azîz Mahmûd Hüdâyî in the 16th century. In this study, 16th century Sufism will be tried to be explained in Azîz Mahmûd Hüdâyî's language.

The way of thinking that Ahmed Yesevî started in Central Asia in 12th century began to be seen in Anatolia over time. There were great representatives of this way of thinking from the 13th to the 20th centuries, but none of them could write in a clear and simple Turkish like Yunus Emre. His understanding of Sufism and morality have been an example to others.

Hüdâyî has written fluent, simple, sincere poems with both aruz and syllabic meter and these poems of his have been read by all people from the commons to the sultan. Although Hüdâyî 's Sufi thought is not as successful as Yunus's, he reflects the love of God very well in his poems. Besides, the similes in his poems, the subject of the struggle for the soul, his language, his style and his writing for the public bring him closer to Yunus Emre.

In Hüdâyî's poems, there are linguistic features of the period in which Yunus lived. The archaic words he uses are not of the kind that can be found in every poet.

Sufi literature poets are like the water of the same river because they constantly talk about unity of existence. Poets such as Hacı Bektaş Velî, Hacı Bayram Veli, Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu follow Yunus Emre on subject such as heaven and hell, devil, masnavî characters (Leyla ile Mecnun, Vamık ile Azra. etc.), angels. Yunus's poetic style lives on even 300 years after him, even if it is not as successful as his.

Many poets such as Rûmî, Üftâde, Pîr Sultan Abdal, Niyazî-i Mısrî, Kul Nesimî, Gaybî Sunullah, Kul Şükrü ve Edib Harâbî explained the understanding of mysticism to the public in Turkish from the 12th century to the 20th century. One of them is Azîz Mahmûd Hüdâyî.

Sufi poets are interested in folk and folk beliefs. There is no concern for literary art in their poems, they talk about the love of God in their poems. Their main purpose is to pray to God. We can see this in Hüdâyî's poems in the ilahi style.

It is essential to restrain the soul in the Sufi journey. Hüdâyî writes his admonishing poems to address himself before everyone else, just like Yûnus. Thus, he tells that he is an ordinary and helpless person.

Hüdâyî used his poems as a means of communication. Although Hüdâyî 's Sufi thought is not as successful as Yunus's, he reflects the love of God very well in his poems. Besides, the similes in his poems, the subject of the struggle for the soul, his language, his style and his writing for the public bring him closer to Yunus Emre.

Yunus has the ability to embody the spiritual life. Hüdâyî has the same talent as many of the Sufi poets.

Giriş

Azîz Mahmûd Hüdâyî (1541-1628)

Hüdâyî, Şereflikoçhisar'da doğmuştur. Şiirlerinde kullandığı "Hüdâyî" lakabı kendisine Üftâde adıyla bilinen Muhammed Muhyiddin (öl. 1580) tarafından verilmiştir. "Azîz" sıfatı ise kendi eserlerinde geçmemektedir. Halvetiyye tarikatının bir kolu olan Celvetiyye'nin kurucusu kabul edilmiştir. Talebelik zamanında Küçükayasofya Câmii şeyhi Nûreddinzâde Muslihuddin Efendi (öl. 1574)'nin sohbetlerine katılmıştır. Medreseyi tamamladıktan sonra Nâzırzâde Ramazan (öl. 1576)'ın öğrencisi olmuştur. Ferhâdiye Medresesi'ne müderrislik ve Câmi-i Atîk Mahkemesi'nde nâiblik yapmıştır. Üftâde'ye 36 yaşında iken intisap etmiştir. Azîz Mahmûd Hüdâyî, üç yıl gibi kısa bir

sürede sülûkunu tamamladıktan sonra Sivrihisar'a halife olarak tayin edilmiştir. Hocası Üftâde'nin 1580'de vefatı üzerine Küçük Çalıcı Tepesi'nin arka taraflarında Musalla ya da diğer adıyla Çilehâne denilen mescidin bulunduğu yere küçük bir ev yaparak orada bir müddet inzivaya çekilmiştir. Küçükayasofya Câmii Tekkesi'nde sekiz yıl şeyhlik makamında oturmuş ve Mart 1593'te Muîd Dede'nin vefatı üzerine Fâtih Câmii'nde tefsir ve hadis dersleri vermiştir. 1594'te inşası tamamlanan dergâhta irşat ve tebliğlerde bulunmuştur. Çeşitli yerlerde çilehâne, mescit, hamam gibi imar faaliyetlerinde bulunarak halka büyük hizmetlerde bulunmuş ve Eylül 1598'de vermiş olduğu hizmetlerden dolayı devrin padişahı tarafından kendisine günde 100 akçe maaş bağlanmıştır. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde pazartesi günleri vaazlar vermiş ve Sultan Ahmed Camii'nde ilk hutbeyi o okumuştur. Ekim 1628'de Bursa'da vefat eden Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin kabri Üsküdar'daki tekke dedir.²

Yûnus Çizgisinde Bir Sufi: Hüdâyî

Daha çok kıt'a, gazel, koşma ve müfredat nazım şekillerini tercih eden Hüdâyî, hem aruz hem de hece vezniyle ortaya koyduğu, akıcı, sade ve samimi bir eda hissettiren şiirlerini bir tebliğ yöntemi olarak kullanmış ve bu şiirler halktan padişaha kadar geniş bir yelpazede okuyucu kitlesi bulmuştur. Divan şairlerinin biyografilerinin yer aldığı tezkirelerde ise Hüdâyî'ye yer verilmemiştir. Bu durum onun bir divan şairi olarak görülmediğini, daha çok tekke ve tasavvuf çevrelerinde varlık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bazı şiirlerine nazire ve hâşiyeler kaleme alınmıştır. İstanbul kütüphanelerinde eserlerinin birçok nüshasının mevcudiyeti onun çok okunduğunun bir işaretidir.

Hüdâyî'nin konumuzu teşkil eden şiirlerinin yer aldığı *Dîvân*³'ında ilahi nazım türünde ve kıt'a, gazel, koşma nazım şekilleriyle kaleme alınmış 234 şiir, 57 kıt'a ve rubâî, 200 beyitlik müfred, 16 kıt'alık Arapça şiir, 12 Arapça müfred, 14 Arapça secili söz ve 5 Farsça kıt'a ve müfred yer almaktadır. Arapça ve Farsça şiirlerini dışarıda bırakırsak Türkçe 234 ilahisi hem üslup hem de muhteva bakımından Yûnus tarzındadır. Yûnus'un şiirleri genellikle musammat⁴ şeklindedir. Hüdâyî ise ekseriyetle kıt'ayı tercih etmiştir. Bilindiği gibi tekke-tasavvuf edebiyatında hem divan şiiri hem de halk şiiri nazım şekilleri kullanılmıştır.⁵

² Ayrıntılı bilgi için bk. Yılmaz, Hasan Kâmil (1991), "Aziz Mahmud Hüdâyî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 4, s. 338-340). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

³ Hüdâyî'nin *Dîvân*'ındaki bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Mustafa Tatcı, Musa Yıldız (2005), *Aziz Mahmud Hüdâyî-Dîvân-ı İlahîyât, Tıpkıbasım ve Çeviriyazı*, Üsküdar Belediyesi Yay., İstanbul.

⁴ Musammat kelimesi bir edebiyat terimi olarak iki farklı anlama gelir: Biri her mısraı iki eşit parçaya bölünerek her beytinden dört mısra çıkan gazel ve kasidelerdir ki Yûnus'un şiirleri bu gruba girer. Diğeri de aynı vezinde üç ve daha fazla mısralı değişik sayıdaki bendlerden oluşan nazım şekillerinin genel adıdır (Saraç, 2007: 103).

⁵ Bu şekiller için bk. Artun, 2010: 119-126; Aça-Gökalp-Kocakaplan, 2011: 570-575, 589-591; Onay, 1996: 9-218.

XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Hüdâyî'nin kullandığı kelimelerde eski Anadolu Türkçesinin izleri vardır. Özellikle Yûnus'un sıkça kullandığı "key, biliş, kendözü, kanda, yumak, irgür, kılmayavuz, iltür, tapşirmek" gibi kelimeleri Hüdâyî'de de görmekteyiz.

Her iki şair de her ne kadar ilahi nazım türüyle yazmış olsalar da tevhid, münacat, na't, miraciye, mevlid, medhiye, vücûdname, nasihatname, ibretname, devriye, şathiye, dolapname⁶ gibi konu bakımından birbirine benzeyen ve hatta iç içe bir görünüm arz eden nazım türlerine de şiirlerinde yer vermişlerdir.

Tekke-tasavvuf edebiyatı şairleri hep vahdet-i vücûd çerçevesinde dile getirdikleri şiirleriyle bir ırmağın farklı yüzyıllarda akan suyu gibidirler. "Pîr-i Türkistan" Ahmed Yesevî ile başlayıp Yunus Emre, Hacı Bektaş Velî, Hacı Bayram Veli, Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu Rûmî, Üftâde, Pîr Sultan Abdal, Niyazî-i Mısırî, Kul Nesimî, Gaybî Sunullah, Kul Şükrü ve Edib Harâbî gibi XII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar birçok sufi-şair hep bu toprakların diliyle tasavvufu Türkçe ile halka anlatmıştır. Onlardan biri de Azîz Mahmûd Hüdâyî'dir. Hüdâyî'yi bu anlamda ön plana çıkaran bir özellik olarak şunu söyleyebiliriz:

"Osmanlı Devleti'nde eğitim, yargı, fetva ve diyanet teşkilatını oluşturan medrese menşeli ulemâ sınıfı" anlamına gelen "ilmiye"den birinin müessir bir sufi şair olarak ortaya çıkması çok sık görülen bir durum değildir.

XV. yüzyılda Hacı Bayram Velî (ö. 1430)'yi ve Akşemseddin (ö. 1459)'i de hatırlayabiliriz fakat bu kişiler resmî görevlerini Hüdâyî gibi bir şeyhe intisap etmek üzere bırakmamışlardır.

Burada Hüdâyî'nin hem ilmî hem de edebî müktesebatı kâfi derecede olmasına rağmen, bir divan şairi gibi divan veya bu edebiyattan şiirler kaleme almamıştır. Bütün birikimini tasavvuf vasıtasıyla ve şiirleriyle halka hizmet için kullanmıştır. Onun önemli devlet kademelerinde görev alıp, yüksek kültür seviyesine sahip olup, Divan şairleri gibi yazabilecekken bu yolu tercih etmesi Hüdâyî'yi diğer tekke-tasavvuf edebiyatı şairlerinden farklı bir yerde konumlandırır.

Yûnus Emre'nin tasavvufun anlaşılması zor kavramlarını halkın anlayacağı sade bir Türkçeyle ifade ettiğini, dolayısıyla "soyut hayatı, somut kavramlarla başarılı bir biçimde tanımladığını" (Torun,

⁶ Tekke-Tasavvuf edebiyatı nazım türleri hakkında bilgi için bk. Ahmet Talât Onay (1996), *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i* (haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yay. Ankara, s. 218-366; Erman Artun (2010), *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Kitabevi Yay., İstanbul, s. 126-149; Mehmet Aça; Halûk Gökalp; İsa Kocakaplan (2011), *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Türk ve Şekil Bilgisi*, Kesit Yay., İstanbul, s. 591-602.

2005: 21) biliyoruz. Tekke-tasavvuf edebiyatı içerisinde sayabileceğimiz şairlerin hemen hepsinde kendi kudretlerince var olan bu özellik tabii olarak Hüdâyî’de de kendisini göstermiştir:

Yalancı dünyâya aldanma yâ hû
Bu dernek dağılır dîvân eğlenmez
İki kapılı bir vîrânedir bu
Bunda konan mihmân göçer eğlenmez (Tatcı, Yıldız: 2005: 99-101)

Ömür eser yeldir yâhûd akar su
Sakın yele suya dayanmağı ko
Fırsat elde iken sa’y eyle yâ hû
Bugünler geçer bu devrân eğlenmez (Tatcı, Yıldız: 2005: 105)

Tekke-tasavvuf şairleri, halktan ve halk inanışlarından beslenirler. Halkın yaratıcıya olan bakışı ve sevgisini şiirlerine en samimi ifadelerle işlerler ve şiirlerinde edebî sanat endişesi yoktur. Onların ortaya koymak istediği en büyük sanat yaratıcıya olması gerektiği gibi yakarıştta bulunmaktır. Hüdâyî’nin daha çok ilahi nazım türünde kaleme aldığı şiirlerinde bunu görebilmekteyiz:

Cânân ilin varıp görmek dilersen
Hayât iklimine ermek dilersen
Solmaz gülşen gülün dermek dilersen
Gönül gel dost illerine gidelim

Dostdan yana kanad büküp uçalım
Ag u karaya bakmayıp geçelim
Hızır gibi âb-ı hayât içelim
Gel gönül dost illerine gidelim (Tatcı, Yıldız: 2005: 59)

Yine gönlüm dost illerin özledi
O illere bir kez dahi varam mı
Dost dîdârın yeter bizden gizledi
Bir gün ola hûb cemâlin görem mi

Ey Hüdâyî dostdan yana uçuban
Kana kana âb-ı hayât içüben
Hak yol verip hicâbları geçüben
Aceb vahdet sarâyına girem mi (Tatcı, Yıldız: 2005: 69-71)

Hüdâyî'nin de Yûnus gibi şiirlerinin merkezinde ilahi aşk, varlık-yokluk, dünyanın faniliği, cennet, cehennem, Âdem ile Havvâ, Tuba, Sidre, şeytan, melek, Hz. Musa, Hz. Yahya, Hz. Eyyûb, Hz. Yûsuf, Vâmık u Azrâ, Leylâ vü Mecnun gibi konu, kavramlar ve kişi/kişilikler sıklıkla kullanılır. Yûnus kadar müessir olmasa da aynı fikirleri yaklaşık 300 yıl sonra Yûnus Emre'ye nazireyi andıran tarzda dile getirir:

N'eyleyeyin dünyâyı
Bana Allah'ım gerek
Gerekmez mâsivâyı
Bana Allah'ım gerek

Ehl-i dünyâ dünyâda
Ehl-i ukbâ ukbâda
Her biri bir sevdâda
Bana Allah'ım gerek

Derdli dermânın ister
Kullar sultânın ister
Âşık cânânın ister
Bana Allah'ım gerek

Fânî devlet gerekmez
Dürlü zînet gerekmez
Hak'sız cennet gerekmez
Bana Allah'ım gerek

Mecnûn ister Leylâ'yı
 Vâmık ister Azrâ'yı
 N'idem gayrı sevdâyı
 Bana Allah'ım gerek

Bülbül güle karşı zâr
 Pervâneyi yakmış nâr
 Her kulun bir derdi var
 Bana Allah'ım gerek

Beyhûde hevâyı ko
 Hakk'ı bulagör yâ hû
 Hüdâyî'nin sözü bu
 Bana Allah'ım gerek (Tatçı, Yıldız: 2005: 97)

Yûnus'ta tasavvuf felsefesi çok derin ve şümüllü bir şekilde işlenmesine karşın Hüdâyî, şiirlerinde vahdet-i vücûd düşüncesini Yûnus'un getirdiği noktaya kadar getirmemiş, tasavvufun anlaşılması ve tatbiki konusunda yüzyıllar içerisinde geçirilen süreç neticesinde daha farklı bir tavır takınmıştır. "Esasen Hüdâyî Hazretleri de bu fikir ve hâlin içinde olduğu hâlde, diğer eserlerinde olduğu gibi şiirlerinde de 'vahdet-i vücûd' hakkında temkinli davranmakta, konuyu bu noktaya kadar getirip işin felsefesi üzerinde durmamaktadır" (Tatçı, Yıldız, 2005: 11). Hüdâyî'de mesela Hz. Peygamber'in isminin veya sıfatının redif olarak kullanıldığı birçok şiir vardır. Ayrıca yine Hz. Peygamber'in şiirlerde çok sık anıldığını görmekteyiz. Dolayısıyla Hüdâyî'nin vahdet-i vücûd konusundaki temkinli tavrının yanında Hz. Peygamber sevgisini ön plana çıkaran birçok şiiriyle karşılaşırız. Her iki sufide de insanın bu dünyadan göçeceği bilgisi yer alırken Yûnus'ta bu gerçek daha çıplak ve net bir şekilde kendisini gösterir. Hüdâyî'nin zamanına gelinceye kadar fıkıh, hadis gibi dini ilimlerinin geliştiğini ve daha farklı bakış açıları yakalandığını düşünürsek bunların Hüdâyî tarafından zamana uygun bir şekilde ele alındığını görürüz.

Diğer taraftan Yûnus'ta rastladığımız ve genel anlamda "inançlardan teklifsizce alaycı bir dille söz eder gibi yazılan" (Dilçin, 2013: 351) bir nazım türü olan şathiyeyi Hüdâyî'de göremeyiz. Bu tür şiirler Allah'la şaka yollu hitabeden, onunla şaka tarzında sohbet eden, sonraları küfür sayılan, sufünün kendinden geçtiği bir sırada dıştan bakıldığı zaman şeriata aykırı gibi gözükken, dini duyguların nükteli bir biçimde dile getirildiği manzumelerdir (Artun, 2010: 141). Dolayısıyla XVI. yüzyılda Hüdâyî'nin vahdet-i vücûd fikrinin aktarılması konusunda Yûnus'tan biraz farklı hareket ettiğini söyleyebiliriz.

Yûnus'un,
Helâline ola hisâb harâmına ola azâb
İsyân ile yüzüm kara ben nideyim neyleyeyim

Yetmiş bin zebânî yede Tamu'yu haşırda ilede
Mücrimlere heybet ede ben nideyim neyleyeyim

Bir kez cehennem silkine âsilere ide kîne
Yâ Rab ericek ol güne ben nideyim neyleyeyim

Yûnus Emre'm derdün katı hayra geçmez bir tâatı
Olmazsa Hak inâyeti ben nideyim neyleyeyim⁷ (Tatçı, 1991: 194) beyitlerini anımsattıran,

Yohsa kabre girilmez mi
Hak katına varılmaz mı
Soru hesâb sorulmaz mı
Nic'olur bizim hâlimiz

Sırat köprüsün geçmeden
Dost illerine uçmadan
Kevser şarâbın içmeden
Nic'olur bizim hâlimiz

Hüdâyî gözün aç gözün
Hakk'a tapşıra gör özün
Eğer Hakk olmazsa sözün
Nic'olur bizim hâlimiz (Tatçı, Yıldız: 2005: 177) mısraları da dikkate değerdir.

Yûnus'ta,
Kogıl ölüm endişesin âşıklar ölmez bâkîdür

⁷ Bu şiire Faruk Kadri Timurtaş'ın yayınladığı eserde diğer Yûnus, yani Âşık Yûnus (Timurtaş, 2017: 264-265) bölümünde yer verilmektedir. Hangi şiirlerin "Bizim Yûnus"a ait olduğu konusunda muğlaklıklar vardır.

Ölüm âşıkun nesidür çünkü nûr-ı İlâhîdür (Timurtaş, 2017: 25) şeklinde âşıkların tasavvufa göre ölümsüz olduğu bilgisi Hüdâyî’de de yer alır:

Âşık olan mü’min ölmez
Müşrik hod kendüyi bilmez
Âhir bunda kimse kalmaz
Yükün evvelden ıra gör (Tatçı, Yıldız: 2005: 81)

Seyr ü sülûkta nefsin dizginlenmesi esastır. Hüdâyî nasihat içeren şiirlerini, Yûnus ve diğer bu alandaki şairlerde olduğu gibi özellikle kendi nefsine söyler. Böylelikle kendisinin hem hakir ve aciz biri olduğunu ortaya koymakta hem de dinleyenlere irşat ve tebliğ vazifesini yerine getirmektedir:

Râh-ı Hak’da kolayına gitdin
Âh nefsim seni nic’eyleyeyin
Onmadıklıkda gâyete yetdin
Hây nefsim seni nic’eyleyeyin (Tatçı, Yıldız: 2005: 199)

Hüdâyî birliğe çağırır:

Gider şekk ü inkârı
Tevhîde gel tevhîde
Muhkem eyle ikrârı
Tevhîde gel tevhîde

Koyup kuru taklîdi
Cândan eyle tevhîdi
Bulmağa her ümîdi
Tevhîde gel tevhîde

Sûrete tapma sakın
Ma’nâ yüzüne bakın
Olmağa Hakk’a yakın
Tevhîde gel tevhîde

Sakın nefse inanma
Kendünü bildim sanma
Şirk âteşine yanma
Tevhîde gel tevhîde

Olmaz sevdâlardan geç
Mevti anar mısın hiç
Yolcu gider kalma geç
Tevhîde gel tevhîde

İster isen doğru yol
Bir efendiye kul ol
Bu kesretde vahdet bul
Tevhîde gel tevhîde

Olmasın nefsin hâ'il
Bâkî mülke ol vâsıl
Geç fânîden ey gâfil
Tevhîde gel tevhîde

Terk edip kibr ü kîni
İhyâ ede gör dîni
İste Hakk-ı yakîni
Tevhîde gel tevhîde

Hak yolunu ararsan
Şirk âsârın sürersen
Hüdâyî'ye sorarsan
Tevhîde gel tevhîde (Tatçı, Yıldız: 2005: 215-219)

Yûnus'un,
Girdüm gönül şehrine taldum anun bahrına

Işıkla gideriken iz buldum cân içinde (Timurtaş, 2017: 177) şeklinde ifade ettiği gönül şehrinde yaratıcıdan bir “iz” bulduğu gibi Hüdâyî de gönlü bir şehre benzetmiş ve bu şehirde hakiki varlık olan Allah’ı tanımıştır:

Aşkın bu gönlüm şehrini
Gele gide yol eyledi
Dahi Âdem halk olmadan
Sen sultâna kul eyledi (Tatçı, Yıldız: 2005: 231)

SONUÇ

Halkı bir arada tutan “birlik” düşüncesi XII. yüzyılda Orta Asya’da Pîr-i Türkistân Ahmed Yesevî ile ilk tohumlarını atmış ve zamanla Anadolu’da bu düşünce ilknüvelerini vermeye başlamıştır. XIII. yüzyıldan bir nehir misali XX. yüzyıla kadar büyük temsilciler yetiştiren bu anlayış herhalde Yûnus Emre kadar temiz ve müessir bir Türkçe ile kaleme alınmamıştır desek yanlış olmaz. Onun Anadolu’da temiz Türkçe ile ortaya koyduğu tasavvuf ve İslam düşüncesi, ahlak ve “insan”ı bulma arayışı kendisinden sonra da temsilci bulmuştur. Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu Rumi, Seyyid Nizamoğlu, Niyazi-i Mısri, Gaybî Sunullah, Kazak Abdal, Edib Harabî vb. dini-tasavvufi Türk halk şairlerinde hep Yûnus’un izleri vardır.

Bu izlerin en belirgin olanlarından biri de Aziz Mahmud Hüdâyî’dir. Hüdâyî, hem aruz hem de hece vezniyle ortaya koyduğu, akıcı, sade ve samimi bir eda hissettiren şiirlerini bir tebliğ yöntemi olarak kullanmış ve bu şiirler halktan padişaha kadar geniş bir yelpazede okuyucu kitlesi bulmuştur. Hüdâyî, Yûnus’taki tasavvuf anlayışını şiirlerinde, yaşadığı XVII. yüzyılda olduğu gibi sergileyememiş, tasavvufi düşünceleri bir yere kadar getirip bırakmış olsa da İlahi aşkı ateşli bir şekilde şiirlerinde dile getirmiştir. Bunun yanında şiirlerindeki benzetme yöntemleri; nefis mücadelesi konusundaki hararetli sesleniş; şiirlerinin halk için bir tebliğ vazifesi görmesi; dil ve üslubu... Hüdâyî’nin şiirlerinin bazı yerlerde Yûnus’tan ayrılamayacak kadar benzeşmesi sonucunu doğurmuştur.

Hüdâyî’de Yûnus’un yaşadığı devrin dil özelliklerinin korunduğu görülür. Hatta o kadar ki Hüdâyî’nin bazı şiirleri Yûnus şiirlerine nazire görünümündedir. Kullandığı arkaik kelimeler dini-tasavvufi şiirler söyleyen her şairde görülemeyecek kelimelerdir. Hüdâyî, nasihat, ölüm gerçeği, İlahi aşk, fanilik, kendini bilmek, cennet-cehennem, şeytan, mesnevi kahramanları (Leyla ile Mecnun, Vamık ile Azra vb.), melekler, peygamberler gibi geniş bir yelpazede hem konu hem de üslup ve dil bakımından Yûnus’u takip etmektedir denebilir.

KAYNAKÇA

- Aça, M. & Gökalp, H. & Kocakaplan, İ. (2011). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Türk ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yay.
- Artun, E. (2010). *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Dilçin, Cem (2013). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 10. baskı, Ankara: TDK Yay.
- Onay, Ahmet Talât (1996). *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i* (haz. Cemal Kurnaz), Ankara: Akçağ Yay.
- Saraç, M. A. Yekta (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: 3F Yay.
- Tatçı, Mustafa (1991). *Yunus Emre Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Tatçı, Mustafa.; Yıldız, Musa. (2005). *Azîz Mahmûd Hüdâyî- Dîvân-ı İlâhîyât, Tıpkıbasım ve Çeviriyazı*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yay.
- Timurtaş, Faruk Kadri (2017). *Yunus Emre Divânı*, İstanbul: Kapı Yay.
- Torun, Ali (2005). "Yûnus Emre ve Halk Kültürü", *Millî Folklor*, S. 68, s. 21.
- Yılmaz, H. K. (1991). Aziz Mahmud Hüdâyî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 4, ss. 338-340). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yay.